

ДО ПИТАННЯ КАТЕГОРІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ, КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ

*Виконано аналіз категорій професійної зрілості, компетентності та готовності фахівців в частині їх професійно-практичної підготовки.
Ключові слова: професійна зрілість, професійна компетентність та професійна готовність.*

Проблеми професійної підготовки надзвичайно гостро виникають у тих галузях, де професійна діяльність відбувається в екстремальних або близьких до них умовах (прикордонна, військова служба, правоохоронна діяльність, діяльність спецслужб і діяльність у надзвичайних ситуаціях).

Поняття "професійна зрілість", "професійна компетентність" та "професійна готовність" тісно пов'язані з процесами професійної підготовки в цих сферах. На жаль, у теорії професійної освіти поки ще немає сталої думки щодо сутності та змісту цих понять, їх ролі і місця в практиці вищої професійної освіти в зазначених галузях.

Поняття "професійна зрілість" трактується звичай як певний період професійного життя людини, який характеризується досягненням повного професійного розвитку, найбільшою продуктивністю і якістю виконання професійної діяльності [1]. Із цим визначенням можна було б погодитися. Але вищі професійні навчальні заклади випускають своїх студентів з дипломом "спеціаліст". Погодимось, що було б украй неприємно, якби вас учив, лікував, а до відповідальності притягував би професійно незрілий фахівець. От якби мова йшла про співака, художника або навіть скульптора, йому можна було б пробачити деяку незрілість у творчості на перших порах. Часом це могло б навіть викликати певний інтерес.

Нами була ретельно проаналізована історіографія даної проблеми, окремі питання якої досліджували Г.Х. Яворська [1], А.А. Деркач [2], А.О. Кошелева [3], Т. Страва [4], С.Ф. Анисимов [5], В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шпанов [6] та ін. Проте питання категоріального апарату професійної зрілості, компетентності та готовності у вітчизняній науці розглянуто недостатньо.

Насправді існує декілька понять зрілості: зрілість професійна, соціальна, біологічна, статева тощо. Спільним для них всіх є самовідчуття своїх можливостей, свого місця, межі своїх прав і, головне, глибини своєї відповідальності в соціальній, професійній та інших сферах. Формування професійної зрілості на різних етапах життєвого циклу особистості є предметом акмеології [2], яка вибудовує ланцюжок:

"*Спеціаліст*" -> "*професіонал*" -> "*майстер*".

При цьому період настання професійної зрілості відноситься на середину етапу становлення особистості як професіонала. Цілком очевидно, що вчені і педагоги, які дотримуються такої думки, перебувають у полоні уявлення про процес становлення професійної зрілості як про віковий та біологічний процес. При цьому вони не враховують того, що існують професії, які вимагають настання професійної зрілості до моменту отримання диплома про вищу освіту або ще раніше. У цьому сенсі цікаві роботи, які присвячені формуванню професійної зрілості в студентів та курсантів вищих навчальних закладів [1, 3, 4]. У цих роботах стверджується, що професійна зрілість, тобто усвідомлення вимог, які пред'являє обрана професія, своїх можливостей і тверді наміри присвятити себе цій професії, повинна настати вже у студентів 2 - 3 курсів. Для цього Т. Страва [4] довелось навіть ввести термін "академічна зрілість" як інтегральний критерій, показник професійної зрілості та готовності студентів до оволодіння ними професійно необхідних якостей.

Поняття "професійної компетентності" в даний час більшою мірою відображає загальногуманітарний підхід до проблем освіти, висуваючи на перший план проблему формування особистості, конкурентоспроможної на ринку праці. При цьому знання, уміння, навички переносяться наче на задній план. У цьому полягає аксеологічний підхід до вирішення проблеми професійної освіти [5], коли на перший план висуваються потенційні можливості особистості, їх розвиток та вдосконалення. При цьому вважається, що безпосередні професійні знання, уміння, навички індивід так чи інакше набуде в процесі неперервної освіти протягом всього життя, аби були б лише задатки і бажання, тобто мотивація. Ланцюжок, що вишкочується в цьому випадку, має наступний вигляд:

"*Онтогенез*" -> "*адаптація*" -> "*особистісне зростання*" -> "*професійна діяльність*" -> "*становлення суб'єкта професійної діяльності*" -> "*професіоналізація*" -> "*професійний розвиток*" -> "*життєвий шлях*".

Такий підхід добре вкладається в сучасну ідею неперервної освіти в умовах мінливого ринку праці, але він майже нічого не дає в справі підготовки фахівців в галузі, де професійна діяльність відбувається в екстремальних або близьких до них умовах і де закони відкритого ринку праці не мають великої ролі.

У чому ж виявляється відмінність між професійною зрілістю і професійною компетентністю? На нашу думку професійна зрілість настає тоді, коли особистість починає усвідомлювати свій професійний вибір, знати і відповідально розуміти вимоги, що пред'являються професією, і прагнути відповідати вимогам. Професійна компетентність настає тоді, коли суспільство, оточення, колектив, колеги, клієнти та інші суб'єкти професійної діяльності фахівця починають визнавати наявність у нього особистісних якостей, знань, умінь і навичок, необхідних для виконання даної професійної діяльності. Таким чином, професійна зрілість має в основі внутрішні самооцінки, а професійна компетентність – зовнішні оцінювання. Це не суперечить тій ролі, яку грає професійна компетентність на ринку праці тому, що, по-перше, саме зовнішні оцінювання є критерієм на ринку праці і, по-друге, саме зовнішні оцінки є результатом саморозвитку і активної життєвої позиції особистості.

Існує чимало різних підходів до визначення поняття "професійна готовність". У принципі умовно вони можуть бути зведені до двох.

Перший з них розглядає професійну готовність як наявність у фахівця особистісних якостей, теоретичних знань, практичних навичок і вмінь, потенційно дозволяють йому в будь-який час успішно вирішувати поставлені перед ним завдання і виконувати функціональні обов'язки. Це т.зв. "Тривала готовність". Ми пропонуємо називати її "професійна підготовленість". Тривала професійна готовність або підготовленість значною мірою перекривається поняттям "професійна компетентність". Зокрема, В. Сластенин [6] стверджує, що поняття професійної компетентності висловлює єдність теоретичної і практичної готовності фахівця до здійснення професійної діяльності, зокрема, педагогічної. Тривала професійна готовність або підготовленість подібно професійної компетентності є оціночною характеристикою особистості. Але, на відміну від останньої, має вузько професійний, а не суспільно-соціальний характер.

Однак, підготовленість спеціаліста до професійної діяльності в цілому ще не означає, що він готовий у конкретно визначений момент зробити необхідні професійні дії. Насправді багато що залежить від мотивації, внутрішньої зібраності, вольової налаштованості і фізичного стану індивіда в даний конкретний момент. У комплексі це визначається поняттям "ситуативної готовності", або професійної готовності у вузькому сенсі або просто професійної готовності.

Викладене вище дозволяє представити взаємовідношення між цими поняттями у вигляді піраміди, представленій на малюнку нижче.

Удосконалення методологічних засад професійної підготовки фахівців для специфічної галузі професійної діяльності, до якої належать прикордонна, військова служба, правоохоронна діяльність, діяльність спецслужб і в надзвичайних ситуаціях вимагає перегляду системи відносин між категоріями професійної зрілості, компетентності та готовності.

В основі ієрархії цих категорій має лежати професійна зрілість, яку необхідно прищеплювати студентам і курсантам молодших курсів. Вищий навчальний заклад зобов'язаний допомагати тим, хто проходить навчання, набуті професійної компетентності. У сукупності це забезпечить системі правопорядку, відповідній службі або іншому органу придбання фахівця, який володіє в широкому сенсі готовністю. Досягнення ж ситуативної готовності – справа взаємодії фахівця і спецслужби у професійній, правовій та соціальній сферах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яворська Г.Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України / Г.Х. Яворська. Дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук: 13.00.04. – К, ПШПО. – 2001. – 418с.
2. Акмеология: Учебник / Под общ. ред. А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС. – 2002. – 368с.
3. Кошелева А.О. Становление социально-нравственной зрелости личности в условиях высшего профессионального образования / А.О. Кошелева. Дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: 19.00.01. – М.: Академия ФАПСИ. – 2001. – 214с.
4. Страва Т. Академическая зрелость как интегральная ценность и показатель готовности студентов к профессиональной деятельности / Тадеуш Страва. Дис. на соиск. учен. степ. докт. пед. наук: 13.00.01, 19.00.11. – М., 1999. – 315с.
5. Анисимов С.Ф. Введение в аксиологию / С.Ф. Анисимов. – М., 2001. – 358 с.
6. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шпанов Е.Н., Педагогика. – М., 1998